

TESTAMENTUL PICTORULUI ȘTEFAN TENEȚCHI (? - 1798)

Horia Medeleanu

Pictorului macedoromân Ștefan Tenețchi nu i s-a stabilit încă locul pe care îl merită în istoria artei românești.

Istoricii de artă sârbi, mult mai harnici decât noi, continuă să-l considere un pictor sârb de origine nobilă ("potomak stare plemičke porodiće"),¹ punându-l în situația subalternă de pictor de curte ("dvorski slikar") al episcopilor sârbi de la Arad, din acea vreme. Or, Ștefan Tenețchi, așa cum rezultă din documentele de arhivă,² poate fi considerat primul pictor profesionist, în accepția modernă a termenului, din istoria artei noastre naționale.

Ștefan Tenețchi,
Autoportret
Galeria Matica Srpska

Să fi pictorul de curte al episcopului Sinesie Jivanovici, cunoscut pentru intransigența sa ortodoxă, și să pictezi, de pildă, vastul și superbul iconostas al catedralei greco-catolice de la Blaj (precum și alte lucrări comandate de uniți) este cel puțin bizar.

Concluzia ce decurge din întreaga lui activitate este simplă: Ștefan Tenetchi a avut un statut de artist independent care-și semna operele cu un vădit orgoliu profesional.

În toate actele oficiale el figurează ca “Ștefan Pictorul” (Sztefan Móler, Stephan Maller, Stephan Mahler)³. Nu a făcut nimic altceva toată viața decât a pictat.

Exercitarea asiduă a profesiunii i-a adus o bunăstare care l-a situat printre fruntașii orașului său.

Ca mulți dintre concitadinii săi, Ștefan Tenetchi a posedat, după mulți ani de trudă, o suprafață de 30 sape de vie în Podgoria Aradului, la Miniș.

Această proprietate nu constituie însă un “domeniu”, iar Ștefan Tenetchi nu era un “nobil” de viță veche, cum apare în literatura sârbească.

Conscripțiile orașului Arad îl menționează la categoria “hospites”, potrivit jurisdicției erariului, în baza dreptului de stăpân sau “domn de pământ” al acestuia. Așa-zisul “conac” de la Miniș, despre care vorbesc istoricii sârbi, a fost de fapt o “colnă” obișnuită care a dăinuit până în zilele noastre.

De întreaga lui gospodărie, care cuprinde și teren arabil, s-a ocupat fiul său Athanasie și fiica sa Ana.

Acest amănunt explică de ce Athanasie - și el pictor - a lăsat atât de puține lucrări în urma sa. Cele mai multe lucrări datorate lui Athanasie sunt executate după moartea tatălui său.

Ștefan Tenetchi a trăit 52 de ani la Arad, în sânul unei comunități de români macedonieni, locuind într-o stradă cu mulți conaționali. Și-a căsătorit copiii în cadrul comunității sale de origine.

Un fapt demn de luat în seamă: multe din comenzile sale au fost obținute prin intermediul confrăților săi, de obicei bogați negustori împrăștiați în cuprinsul imperiului cezaro-crăiesc. Unele comenzi au fost făcute direct de aceștia, cum este cazul iconostaselor

de la Miniș (unde ctitorul bisericii este Trandafir Tanaczko, un renumit negustor de vinuri) sau de la Bekes și Szentes, în Ungaria.

Deoarece limba de instruire și cultura acestor macedoromâni era greacă, Ștefan Tenetchi inscripționează icoanele pentru aceste comenzi, în limba greacă.

Pictorul avea însă conștiința că aparține ramurii sudice a românității. Și-a declinat calitatea sa de “valah” în mod oficial, în fața instanței comitatene din orașul Arad, cu prilejul unui proces.⁴

Familia sa a dăinuit un secol și jumătate la Arad, alimentându-se continuu, prin căsătorii, din sursele originare macedonene și românești locale.

Asemeni tuturor macedoromânilor din imperiu, Tenetchiștii și-au păstrat limba, obiceiurile și credința.

Desigur, din punct de vedere artistic, cazul lui Tenetchi trebuie văzut într-un cadru mai larg. Artă lui nu poate fi înțeleasă în afara prefacerilor înnoitoare din secolul al XVIII-lea, din întreg sud-estul european, nu numai din Voivodina și Banat.

De altfel trebuie să observăm că Tenetchi a pictat cel mai puțin pe teritoriul Jugoslaviei, mai puțin decât pe teritoriul Ungariei. Opera sa a fost creată în cea mai mare parte pe pământ românesc și comandată de români.

Nu a realizat propriu-zis o “școală” și nu a avut elevi, în mod sigur, în afară de fiii săi, Athanasie și Mihail, dar a avut imitatori.

A exercitat o largă influență în Banat și în zona Munților Apuseni. Efectele acestei influențe constituie fapte de artă românească și ele intră, împreună cu opera lui Ștefan Tenetchi însuși, în istoria artei românești.

Aceasta nu înseamnă că negăm rolul său în istoria artei sârbești, dar Tenetchi îi aparține acesteia ca pictor macedoromân, iar nu ca “pictor sârb”, așa cum a fost el cuprins în expoziția *“Tezaurul artistic al sârbilor în România”*, organizată în anul 1991 de Muzeul Național din Belgrad și Galeria Matica Srpska din Novi Sad.

Destinul a hotărât ca Ștefan Tenetchi să moară în Munții Apuseni, în timp ce picta iconostasul bisericii greco-catolice din satul Certege, lângă Câmpeni.

În mod sigur aici a fost înmormântat.⁵

Înainte de a pleca la lucru, atât de departe de casă, pictorul și-a întocmit testamentul pe care l-a predat Primăriei Aradului spre păstrare.⁶

Testamentul a fost scris pe două file (pag.1, 2, 3) de către Ioan Ștefan Popovici, “notar orășenesc” (varosi zakleti notarios).⁷

Timpu l a provocat deteriorarea documentului în unele locuri, de aceea lipsesc din testament punctele 1, 2, 7, 8 și 9. Conținutul acestora îl putem deduce cu ușurință.

Potrivit tipicului folosit la întocmirea acestor documente, punctul 1 constituie o frază generală despre soarta trecătoare a omului. La punctul 2 s-a aflat dispoziția lui Tenețchi în legătură cu înmormântarea sa la biserică.⁸ (printre cuvintele răzlețe care s-au mai păstrat din frază descoperim cuvântul “crkvi”).

Punctul 7 (poate și 8) se referea la Gavril, fiul cel mai mic, care trăia la data întocmirii testamentului.

Punctul 9 se referea în mod sigur la Elena, fiica cea mai mare, în viață, a lui Tenețchi (Presupunerea este întărită de punctul 10).

Din testament aflăm că Sofia, fiica cea mai mică a pictorului, care îi provocase acestuia multe necazuri, murise. (Primul soț al Sofiei, Toma Toli, negustor în Békés și Gyula, l-a pus pe Tenețchi în contact cu comunitatea bisericească din Bekes, unde pictorul a executat iconostasul bisericii și pictura murală).

În încheierea actului, Ștefan Tenețchi semnează cu litere chirilice și cu mâna sa proprie, întărind cu sigiliul său: o paletă cu pensule, deasupra căreia se află inițialele “C T” (S.T.) și coroana din stema orașului Arad, ceea ce semnifică dubla sa calitate de “cetățean al orașului și pictor” (civis et pictor”).

Martorii săi sunt membrii în consiliul orășenesc intern (“senatori”) și anume, primul (Joseph Wimmer) din partea “catolicilor” și al doilea (Lazar Misici) din partea “illyricilor” (adică a ortodocșilor).

Pe lângă aceștia semnează responsabilul străzii Episcopului (în care a domiciliat Tenețchi), creditorul Ioseph Gregor.

Se vede și din aceste amănunte grija lui Tenețchi de a fi cât se poate de “legal” în tot ce a întreprins.

Conduita pictorului macedoromân poate fi rezumată astfel: a sta bine cu autoritățile și cu oamenii din jurul tău pentru a-ți vedea netulburat de treburile tale și ale familiei.

Textul testamentului

.....
3. Casa mea așezată, pe de o parte, pe strada așa numită a Episcopului,⁹ iar pe de altă parte, pe strada așa numită a Curelarilor,¹⁰ cu întreg terenul o las fiului meu Athanasie pentru totdeauna și i-o predau cu aceste condiții.

4. El va fi dator nu numai să mă țină în casă, să mă hrănească și să-mi dea toate îngrijirile până la sfârșitul vieții mele și să mă înmormânteze cu cinste, ci să plătească datoria mea care ajunge la 950 fl. și să execute testamentul meu.

5. Fiului meu Mihail,¹¹ care prin conduita sa potrivnică voinței mele și care de multe ori și-a arătat firea nerespectându-mă pe mine nu numai ca tată, ci prin faptele sale reprobabile m-a jignit foarte tare în calitatea mea de om bătrân, încât ar fi drept să nu-i las nimic, dar din milă părintească îi las 200 fl. pe care fiul meu și fratele său Athanasie va fi obligat să-i depună și să-i plătească în bani gata, în decurs de o jumătate de an de la moartea mea.

6. Aceluiași fiul al meu Mihail îi las încă și o bucată din via care se găsește lângă cea a fiului meu Athanasie, bucată de vie pe care Mihail a primit-o deja.

.....
10. La fel fiicei mele Anușca îi las acea vie care se află lângă cea a Elenei și care i-a fost deja predată Anușcăi.

11. Elisabetei, a treia fiică a mea, iarăși îi las via care se găsește lângă cea a Anușcăi.

12. Fiicei răposatei mele fiice Sofia, cu numele Ecaterina, îi las 100 fl. în aceste condiții: suma specificată să rămână, până la vremea

căsătoriei Ecaterinei, fără dobândă, la fiul meu Athanasie, iar dacă numita Ecaterina și-ar încheia viața înainte, această sumă să-i revină fiului meu Athanasie.

13. Bisericii Sf.Ioan Înaintemergătorul (din acest oraș) îi las acea parte din vie care se află în Miniș, peste pârâu.

14. În plus, să i se plătească acestei biserici, de către fiul meu Athanasie, 12 fl.

15. Bisericii Sf.Apostoli Petru și Pavel din acest oraș las ca fiul meu Athanasie să-i depună 12 fl.

16. Doresc și dispun ferm ca nimeni dintre moștenitorii mei să nu pretindă de la fiul meu Athanasie altceva decum mai sus a fost prevăzut, iar acela care s-ar împotrivi acestei dispoziții și ar fi nemulțumit, acela să fie nu numai blestemat ... (lipsă trei rânduri din text). Aceasta este ultima mea voință... și cele specificate să se îplinească.

În Aradul Vechi, luna mai, ziua 17, anul 1796.

Subscrisul domn Ștefan Tenetchi, fiind el cu conștiința sănătoasă și netulburată, depunem mărturie că i-am citit această dispoziție venită de la el și dânsul a confirmat-o și a întărit-o ca mai sus, punct cu punct și cuvânt cu cuvânt.

Ștefan Tenetchi, mólér

Ioſeph Wimmer, ſenator

Lazar Miſici, ſenator

Ioan Ștefan Popovici

recen.varoſi zakl.regiſtrator

Gregor Ioſeph, magyar ſzabo

1. Miodrag Jovanović, Leposava Selmić, *The artistic treasure of serbs in România*, (Catalog), Belgrad - Novi Sad, 1991, p.38.
2. Horia Medeleanu, *Documente referitoare la pictorul bănăţean Ştefan Tenetchi*, în "Studii şi cercetări de istoria artei", tom 30, 1983, p.71-81.
3. Horia Medeleanu. *Pictorul Ştefan Tenetchi. Viaţa şi opera*, în Ziridava Arad, XV - XVI, 1987, p.360.
4. idem, p.368.
5. Nu avea cum să fie înmormântat la Miniş, după cum susţin istoricii de artă sârbi. De altfel, de ce n-ar fi fost înmormântat lângă catedrala Aradului, căreia i-a pictat iconostasul, unde a fost (scurt timp) epitrop şi unde au fost înmormântaţi toţi membri familiei sale (în afară de Mihail, fiul repudiat)?
6. Arhivele Statului Arad, Primăria Municipiului Arad, dosar 15/1801 Testament.
7. Testamentul a fost redactat în slavo-sârbă, limba oficială pentru actele "illyricilor" (ortodocşilor sârbi, români, macedoromâni şi greci), la Arad, în secolul al XVIII-lea. Traducerea realizată de regretatul Svetozan Najdan, preot sârb.
8. Dispoziţia nu a fost îndeplinită, pictorul fiind înmormântat în mod sigur la Certege, satul de lângă Câmpeni, unde a murit.
9. azi, str. N.Bălcescu.
10. azi, str. Gh.Lazăr.
11. Mihail moare înaintea tatălui său, în anul 1797, în timp ce Ştefan Tenetchi se afla la lucru în Munţii Apuseni.